

**ІСТОРІЯ
ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ
В УКРАЇНІ**

ТОМ 3

**ДОКУМЕНТИ
І МАТЕРІАЛИ**

Головне управління державної служби України
Інститут історії України Національної академії наук України

2009
1.00

2009/01/18

Історія державної служби в Україні

У п'яти томах

Том 3

ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ

V ст. до н.е. – 1774 р.

Київ
Ніка-Центр
2009

Колектив упорядників:

Г. В. Боряк (керівник колективу упорядників), Т. С. Водотика, Р. Б. Воробей, О. І. Галенко, О. І. Ганжа, М. В. Делеган, Л. Я. Демченко, Д. Д. Жмундуляк, Н. Г. Кашеварова, В. С. Лозицький, Н. І. Лісунова, Н. В. Маковська, Ю. А. Мицик, Т. М. Омельчук, Г. В. Папакін, Д. І. Пельц, В. С. Шандра

Відповідальні редактори:

Т. В. Мотренко, В. А. Смолій

Редакційна колегія:

Г. В. Боряк, А. В. Вишневський, В. О. Крупина (відповідальний секретар), С. В. Кульчицький, В. М. Литвин, В. І. Луговий, О. С. Онищенко, Ю. С. Шемшученко

У першому томі тритомника джерел, що завершує дослідження з історії державної служби в Україні та на українських землях, вміщено документи і пам'ятки від V ст. до н. е. до 1774 р., тобто від перших згадок про державний устрій, особливості управління та функціонування елементів державної служби у скіфській імперії до часу включення українських територій до складу Російської і Австрійської імперій.

Упорядники намагалися бодай пунктирно окреслити основні риси й елементи інституту державної служби упродовж понад двох тисячоліть, як у періоди самостійного існування Української держави в її різних історичних формах (Давня Русь-Україна, Українська гетьманська держава/Військо Запорозьке), так і в періоди її бездержавного існування у складі інших держав або існування державних утворень інших народів на українських теренах (Скіфія, давньогрецькі міста-поліси, Хозарський каганат, Золота Орда, Кримський ханат, Османська імперія, Велике князівство Литовське, Польське Королівство, Річ Посполита, Російська імперія, румунські князівства, Угорське королівство тощо).

Поряд із давніми епіграфічними пам'ятками у томі представлена ділова документація, листування, статистичні джерела, пам'ятки правової культури.

Реалізація проекту приурочена до 90-річчя запровадження державної служби в Україні та здійснюється на виконання розпорядження Кабінету Міністрів України «Про відзначення 90-річчя запровадження державної служби» від 11 червня 2008 року № 817 р. У рамках цього проекту у 2008 р. були видані «Нариси історії державної служби в Україні» (київське видавництво «Ніка-Центр», 536 с.).

784734

Зміст

Державна служба в Україні крізь віки: Норми закону. Практика. Життєві колізії (<i>Від упорядників</i>)	7
Перелік документів	25
Документи	53

Перелік документів

- № 1 Перед 430 р. до н.е. – Уривки з *Історій* Геродота про державний устрій, особливості управління та організацію державної служби у Скіфській імперії на території України 53
- № 2 V ст. до н.е. Скіфія. – З *Історій* Геродота про притягальну силу та вплив грецької політичної традиції на оточуюче скіфське середовище 56
- № 3 IV ст. до н.е. Боспорське царство. – З трактату Поліена *Військові хитрощі* (бл. 163 р.) про використання боспорським царем Левконом I заставних загонів зі скіфів у тилу власного війська – практики, що була запозичена в скіфів 56
- № 4 Друга пол. IV ст. до н.е. Фанагорія. – Напис на пам'ятнику із зазначенням подвійного титулу боспорського царя Перісада I (349–309 рр. до н.е.), що засвідчує збереження у титулатурі боспорських царів династії Спартокідів полісного титулу архонта 57
- № 5 Бл. 323 р. до н.е. Мілет. – Декрет про взаємне громадянство (ізополітію) Ольвії та її колишньої метрополії Мілета, що засвідчує визнання незалежності Ольвії з боку колишньої метрополії, а також перераховує права громадян, зокрема право обіймати державні посади..... 57
- № 6 Бл. III ст. до н.е. Херсонес. – Напис на постаменті статуї, спорудженої на честь Агасікла, сина Ктесія, з переліком заслуг та урядових посад пошанованого, і поставленої в громадському місці, – різновид високої почесної відзнаки в демократичних полісах 58
- № 7 Початок III ст. до н.е. Ольвія. – Декрет про найвищу відзнаку громадянина поліса за його заслуги – вінчання золотим вінком 58
- № 8 Початок III ст. до н.е. Херсонес. – Присяга херсонеситів на вірність полісу та демократичному ладу Херсонеса з викладом ідеалів громадянського служіння демократичній державі 59
- № 9 Поч. III ст. до н.е. Афіни. – Декрет народних зборів Афін про вшанування боспорського царя Спартака III (304–284 рр. до н.е.) найвищою нагородою за постачання хліба афінській громаді..... 60
- № 10 III ст. до н.е. Ольвія. – Уривки з декрету про вшанування великого купця та полісного службовця Протогена, вирізьбленого на мармуровій стелі на відзнаку його громадянських заслуг; зміст напису засвідчує наявність олігархічного правління в Ольвії та прагнення службовців створити позитивну пам'ять про себе..... 61
- № 11 II ст. до н.е. Ольвія. – Напис на стелі тимчасової полісної колегії ситонів, яка відала роздачею хліба нужденним в Ольвії, з присвятою своєї служби Герою Вчуваючому 62

№ 12	179 р. до н.е. Херсонес. – Уривок з договору між Херсонесом та Понтійським царем Фарнаком I, згідно з яким монарх брав на себе зобов'язання охороняти демократію в Херсонесі, – приклад збереження містами самоврядування після входження до складу автократичних держав.....	63
№ 13	I ст. до н.е. – I ст. н.е. Пантікапей. – Надгробок начальника євнухів, який засвідчує існування корпусу невільників на службі в боспорських царів, а також високий державний статус похованого	64
№ 14	Поч. I ст. н.е. Пантікапей. – Напис на постаменті пам'ятника боспорського царя Аспурга (8–38 р. н.е.), поставленого на замовлення царського сановника, із зазначенням боспорських царських і римських титулів на час встановлення римського протекторату.....	64
№ 15	80 р. н.е. Пантікапей. – Стела з відпускнуою невільникові із дорученням опіки над ним іудейській синагозі – свідчення організації в місті самоврядної етнорелігійної громади.....	64
№ 16	I ст. н.е. Пантікапей. – Фрагмент з напівстертого напису декрету народних зборів Пантікапея про нагородження, що засвідчує збереження полісного самоуправління в столиці Боспорського царства та повідомляє про різновиди державних нагород.....	65
№ 17	I ст. н.е. Пантікапей. – Віршована епітафія на пам'ятнику воїну, загиблому у битві з варварами, з висловленням ідеалу жертвовного служіння державі як Вітчизні.....	65
№ 18	Бл. 131–154 рр. н.е. Херсонес. – Епітафія на надгробку Аристонна з переліком виборних державних посад, які похований обіймав протягом життя, – свідчення ротачії кадрів на державних посадах у демократичних полісах та приклад високої самооцінки громадянами своїх послуг державі	65
№ 19	Не пізніше 280 р. н.е. Пантікапей. – Фрагмент напису на підніжжі пам'ятника, присвяченого Зевсу Спасителю та Гері Спасительці із зазначенням вищих служителів царського двору (<i>aristonimib</i>), причому згадування про статус колишніх посадовців засвідчувало регулярну ротачію і високий суспільний престиж придворної та/або державної служби	66
№ 20	193 р. н.е. Танаїс. – Присвятний напис на стелі зі свідченням експансії Боспорського царства у Криму, а також збереження самоуправління у грецьких містах.....	67
№ 21	III ст. н.е. Гермонасса. – Напис про спонсорування будівництва від імені головного перекладача з аланської мови, що засвідчує існування державної служби перекладачів у Боспорському царстві	67
№ 22	IX–X ст. – Легендарні повідомлення про данину слов'янських племен хозарам з <i>Повісті минулих літ</i> , які вказують на тривалу пам'ять про існування розверстаних податків на території України у складі Хозарського каганату, на відміну від гуртової данини, яку збирали там варяги у IX–X ст.....	68
№ 23	Поч. X ст. Хорезм. – З енциклопедії мусульманського географа Абу Алі Агмеда Ібн Омара Ібн Руста <i>Аль-Алак ан-нафіса</i> про іудейську релігію	

	верхівки Хозарського каганату, двоїсту систему верховного правління, будову столиці та комплектування війська хозар	68
№ 24	Х ст. Арабський халіфат. – З праці <i>Аль-Масалік аль Мамалік</i> мусульманського географа Абу-Ісхака Ібрагіма Ібн Мугаммада аль-Істахрі про ритуальне удушшення, що практикувалося під час виборів хозарського кагана і було покликане символічно формалізувати взаємні обов'язки володаря та його підданців	69
№ 25	Х ст. Атіль. – Лист-відповідь хозарського царя Йосипа до державного діяча Омайядського халіфату в Іспанії Хасдая Ібн Шапрута (простора редакція) з описом Хозарської держави	69
№ 26	Х ст. Багдад. – З опису подорожі посланця арабського халіфа Агмеда Ібн Фадлана у Болгарію про державний устрій Хозарського каганату	71
№ 27	Х ст. Іран. – З анонімної перської географії <i>Худуд ал-алам</i> про територію, поділ на провінції, міста і торгівлю Хозарської держави	72
№ 28	Х–ХІІ ст. – Літописні повідомлення про адміністративну структуру держави: адміністративні реформи Святослава Ігоровича (970) та Володимира Святославича (988); розподіл Русі Ярославом і Мстиславом Володимировичами (1026); розподіл Ярославом спадщини поміж синами ("Ряд" Ярослава 1054 р.); розділення влади на Русі в дуумвіраті Святослав Всеволодич – Рюрик Ростиславич (1181); заповіт Ярослава Володимировича Галицького (1187)	73
№ 29	1097 р. – Літописне повідомлення про Любецький з'їзд князів	75
№ 30	ХІ–ХІІІ ст. – Статті Руської Правди щодо захисту княжих урядників, норми їх утримання, роль княжого двору як місця здійснення адміністративних функцій урядниками	76
№ 31	Поч. ХІІ ст. Київ. – З <i>Повісті минулих літ</i> про племінний склад половецької конфедерації, її ватажків та їхні функції	78
№ 32	Кінець ХІІ ст. Регенсбург. – Повідомлення іудейського ребе Петахії Регенсбурзького про племінний склад половецької конфедерації у Східній Європі і відсутність у половців верховного правителя	79
№ 33	Поч. ХІІІ ст. Ірак. – З праці арабського хроніста Ібн аль-Асіра <i>Кяміль ут-Теваріх</i> про місто Судак як міжнародну купецьку колонію на половецькій території, а зокрема про існування в місті окремої самоврядної руської громади	79
№ 34	1223 р. – Китайська хроніка <i>Юань ши</i> кінця ХІV ст. про перемогу корпусу Субутая над половецькою конфедерацією на чолі із вождями Юрієм Кончаковичем і Таткаром та використання полонених половців у монгольському війську	80
№ 35	Кінець 1230 р. – перша половина 1231 р. – Повідомлення представника князівської адміністрації тисяцького Дем'яна своєму князеві Данилу Романовичу про небезпеку участі у з'їзді князів та бояр у м. Вишні, оскільки боярин Пилип Молибогovich та белзький князь Олександр Всеволодович задумали вчинити замах на життя князя під час з'їзду	80
№ 36	1233 р., не пізніше кінця листопада – середини грудня. Галич. – Таємне повідомлення боярина Судислава Бернатовича белзькому князю Олександру Всеволодовичу з обіцянкою посадити його на Галицький	

	стіл, якщо він зрадить князя Данила Романовича, що засвідчує ви- няткову роль галицького боярства в управлінні державою	81
№ 37	1236–1238 рр. – 3 хроніки Рашидеддіна <i>Джаміату-т-теваріх</i> початку XIV ст. про розгром 1236–1238 р. кипчацької конфедерації із зазна- ченням імен її останніх племінних вождів	81
№ 38	1241 р. – Літописне повідомлення про всевладність боярства	81
№ 39	1241 р. – 3 монгольської хроніки <i>Таємна історія монголів</i> (1274) про завоювання монголів у Східній Європі 1236–1240 рр. і призначення намісників	82
№ 40	Не раніше 1247 р. Рим. – Папський легат Джованні дель Пано Карпіні про перебування західних золотоординських улусів по річках, засвід- чене під час його подорожі у Монгольську імперію 1245–1247 рр.	82
№ 41	1255 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про присутність у м. Бакота монгольського баскака, дії галицького князя Данила Ро- мановича з її відвоювання, при чому засвідчено роль княжого двір- ського як виконавця важливих доручень князя	83
№ 42	1268 р., не раніше квітня 1–7. [Перемишль]. – Повідомлення галиць- кого князя Лева Даниловича володимирському князю Васильку Ро- мановичу про доцільність проведення з'їзду князів (снему) за участю литовського князя Войшелка Міндовговича, що засвідчує практику проведення князівських з'їздів	83
№ 43	1282 р., середина вересня. [Холм]. – Повідомлення холмського князя Юрія Львовича володимирському і берестейському князю Володими- ру Васильковичу про неможливість особистої участі в поході проти Польщі та з порадою залучити до походу в разі потреби всіх бояр та княжих людей	84
№ 44	1283 р. – Свідчення Галицько-Волинського літопису про перейняття адміністрацією Галицько-Волинського князівства принесеної монго- лами практики переписів населення, внаслідок якої було встановлено зменшення його кількості на 52,5 тисяч осіб	84
№ 45	1288 р., січень. Кам'янець. – Звернення володимирського князя Воло- димира Васильковича до двоюрідного брата, луцького і дубенського князя Мстислава Даниловича, проголошеного наступником Володи- мира Васильковича, з вимогою припинити свавільне роздавання зе- мель, що перевищувало права спадкоємця престолу	84
№ 46	1290 р., липня 29. – Комерційний контракт з відстроченою виплатою, що серед інших гарантій передбачав передачу відкупу на збирання мита у Кафі, укладений за участі колишнього та діючого консулів Кафи Петра та Оліверіо Дорія; засвідчує активну участь перших консулів Кафи у торговельних операціях та причетність до відкупу державних податків	85
№ 47	1299 р., травня 1. Лупрет-Нана. – Присуд березького старости (над- жупана) Григорія, урядника князя Русі Лева Даниловича, щодо припи- нення судових суперечок і примирення Софрона, Соломона, Степана та Зоварда, з одного боку, і синів Томи – з другого, із застереженням, що на випадок, якщо якась зі сторін відновить суперечку, сплачува-	

	тиме грошову кару сто марок, що свідчить про повноваження князівських старост у судово-адміністративних справах	85
№ 48	XIII ст. – З грузинської хроніки <i>Картліс цховреба</i> про перебування половецьких найманців та невільників на чолі з ватажком Отроком, сином Шарукана, на службі грузинського царя Давида Агмашенебелі ...	86
№ 49	Кінець XIII ст. Каїр. – Повідомлення мамлюцького бюрократа Ібн Абд-аз-Захира про Золоту Орду	87
№ 50	Кінець XIII – початок XIV ст. Каїр. – З хроніки мамлюцького еміра та царедворця Рукнеддіна Бейбарса про особливості державного ладу Золотої Орди	88
№ 51	Бл. 1334 р. Сарай. – Марокканський мандрівник Ібн Баттута про золотоординську столицю Сарай із засвідченням типового розподілу міста на самоврядні етнорелігійні громади	89
№ 52	1339 р., січня 20. Володимир. – Грамота “князя і спадкоємця Королівства Русі” Юрія Тройденовича про надання його слугі Барткові зі Сандомира, а після його смерті – дітям і всім законним спадкоємцям, вїтївства у м. Сянок на маґдебурзькому праві із розмежуванням прав і юрисдикції вїта та населення міста, з обмеженням деяких із них п’ятнадцятирічним терміном	89
№ 53	Перша половина XIV ст. – Повідомлення єгипетського хроніста аль-Умарі про Золоту Орду	91
№ 54	Середина XIV ст. – Свідчення анонімної єгипетської хроніки про функціонування курултаю у Золотій Орді	92
№ 55	1357 р., березня 4. – Лист (бітік) кримського улусного бега Зайнеддіна Рамадана венеціанцям, який засвідчує його повноваження у стосунках з іноземними посланцями та у визначенні умов для перебування, торгівлі та оподаткування іноземних купців на підпорядкованій йому території	92
№ 56	1358 р., вересня 13. Сарай (?). – Ярлик хана Бердібека кримському улус-беґу Кутлуг-Тімуру з наказом йому разом з улус-беґом Азаку вжити заходів для повернення грошей і майна, пограбованих за кілька років перед тим у купців з м. Солхат, причому розкриваються повноваження кримського улус-беґа у стосунках з іноземними володарями, а також участь золотоординських достойників у комерційних оборудках	93
№ 57	1359 р. – Купча, укладена між Петрашем Радцьовським і Анною Радивонковою на дідицтво останньої, у якій згадуються головні урядники: староста землі Руської Отто Пілецький, воевода Цтибор, писар Яшко, суддя Олефірко, вїт перемишльський, писар Дячкович та інші особи ...	94
№ 58	1373 р., грудня 15. Ярослав. – Привілей князя Владислава Опольчика Ходку Лойовичу на с. Гвіздець Коломийського повіту, виданий у присутності урядників двору князя та львівського каштеляна Бенка	94
№ 59	1377 р., жовтня 11. Перемишль. – Привілей князя Владислава Опольчика львівським отцям на села Кротошин, Зашків, Костіїв і чотири двори у с. Мервиця, виданий у присутності урядників, зокрема, руського	

	старости Яцька Радла, ярославського каштеляна Віктора, галицького каштеляна Сцїборя Андріяшка та ін.....	96
№ 60	1381 р., лютого 19. Ставка у середній течії р. Дон. – Привілей (тарханний ярлик) хана Тохтамиша Беку Гаджжі на увільнення його волості над Молочним лиманом від державних податків, із зазначенням адміністраторів Кримського улусу, причетних до збирання податків, а також розгалуженої системи податків, що збиралися в степах України за монголів	98
№ 61	1385 р. Каїр. – Свідчення єгипетського історика аль-Макрізі про прибуття до столиці мамлюцької держави у Єгипті посланців кримського улус-бека і привезені ними дипломатичні подарунки.....	99
№ 62	1386 р., не раніше травня 22. – Присяга луцького намісника Федора Данилевича разом з братом Михайлом на вірність королю Владиславу із зобов'язанням поводитися із підданими "исправно", "как Богу любо", слухатися короля "во всем, как ... повелит", боятися його як Бога, інформувати про все, "што кол от кого оуслышу на господаря нашего великого короля, лихо или добро".....	99
№ 63	1398 р., квітня 24. Ханська ставка поблизу с. Мишурич. – Фрагмент привілею золотоординського хана Тимур-Кутлука на подовження податкового імунітету (тарханства) Мугаммеду з його синами на належне їм на правах власності місто Індірчі поблизу м. Судак з переліком податків і повинностей, що звичайно збиралися на користь держави ..	100
№ 64	1420 р., квітня 15–24. Крим/Солхат. – Фрагмент ярлика золотоординського хана Улуг-Мугаммада Туглу-бау на посаду даруги Керчі з округою, в якому викладено функції даруги, описано межі Керченської округи та стосунки даруги з місцевими старійшинами	101
№ 65	1425 р., травня 12. Сучава. – Дарча грамота господаря землі Молдавської Олександра Воєводи боярину Стровчу, "істинному" і "вірному" слугі, який служив "правою і вірною службою", на два села: Левовшовці і Неполоківці та дві "пустелі": одна – в Деревновцях, інша – в Черлені ..	102
№ 66	1428 р., березня 14. – Уривок з листа Улуг-Мугаммада османському султану Мураду II із повідомленнями про усобиці в Золотій Орді, про перебування ставки золотоординського хана біля Дніпра та про обмін дипломатичними місіями між державами через купців.....	103
№ 67	1433 р., січня 9. Краків. – Витяг зі статуту короля Владислава Ягайла про призначення старост	104
№ 68	1442 р., січня 12. Вільно. – Привілей короля Казимира Дениску Мукосійовичу на м. Збараж (пожиттево) та села Збаразької волості (довічно) "за верную службу", виданий за згодою Панів-Ради.....	107
№ 69	1445 р., липня 24. Луцьк. – Привілей великого князя литовського Свидригайла Петрашу Ланевичу Мильському на с. Сінне Луцького повіту за "службу верную, а никгда не опушоную", виданий за згоди Панів-Ради	107
№ 70	1446 р., травня 13. Генуя. – Петиція колишнього консула Кафи Оліверіо Маруффо дожу і Раді Старійшин Генуї щодо відновлення справедливості від упередженого вироку суддів Кафи, що свідчить як про	

	реальність контролю колегії суддів над діяльністю консулів, так і про можливість апеляції останніх до верховної влади метрополії	109
№ 71	1449 р. Генуя. – Положення Статуту Кафи про вищі органи управління та посадовців генуезької колонії	109
№ 72	1453 р., березня 7. – Найраніший зі збережених документів Кримського ханату – тарханний ярлик, виданий правдоподібно палацевому лікарю Гекіму Ягбї; в ньому перераховано привілеї тархана, чим, між іншим, проявляється тягар державних податків і поборів для звичайних підданців Кримського ханату	111
№ 73	1466 р., квітня 10. Ставка на р. Азугли-Узень (?). – Лист (бітік) золотоординського хана Мугаммада (1465–1466) османському султану Мегмеду Завойовнику, відправлений з купцем Гаджжі Агмадом, із запрошенням до обміну торговельними караванами та підтримання дипломатичних стосунків через купців-дипломатів	113
№ 74	1475 р., липень. – Фрагмент листа хана Менглі Герея до неназваного османського достойника із подякою за визволення з генуезького полону і визнанням себе ставлеником османського султана, чим було створено формальний прецедент для підданства кримських ханів династії Османів	114
№ 75	1475 р., літо-осінь. – Зведення з повідомлень про організоване плюндрування османськими військами під проводом великого везіра Гедюка Агмеда Паши захопленого міста Кафи, для якого застосовувався перепис населення й майна та залучалися місцеві колаборанти	114
№ 76	[1479–1480 рр.] – Перелік бояр у “Вержанском пути” “за Днепром” із зазначенням їхніх зобов’язань військової служби на користь великого князя литовського відповідно до розмірів земельних володінь	117
№ 77	[1480 р., квітень]. – Присяга Олізара Шиловича, луцького намісника, на вірну службу королю польському і великому князю литовському з обіцянкою нікому не передавати держання Луцького замку	117
№ 78	Бл. 1487 р. – Скорочений виклад таємного допису до османського султана Баєзіда II про службові зловживання урядового податного комісара (<i>еміна</i>) порту міста Кефе, який засвідчує сваволю та корупцію останнього, і в той же час демонструє ефективність османського комісаріату у справі контролю за діями урядовців на провінції	118
№ 79	1490 р., серпня 28. – Уривок зі звіту кадія м. Кілія до імперського уряду про джерела прибутків, які могли б підлягати оподаткуванню державною скарбницею, який демонструє відповідальність та повноваження <i>кадіїв</i> (суддів) як урядових агентів на провінції щодо визначення джерел державних прибутків відповідно до норм ісламського та султанського права; у документі також засвідчено щільний та ефективний контроль центрального уряду за роботою провінційних урядовців	121
№ 80	1496 р. – Витяг зі статуту короля Яна Ольбрахта про урядників і місце проведення старостинських судів	122
№ 81	1499 р., травня 3. Краків. – Номінація королем Яном Ольбрахтом белзького воєводу Петра Мишковського на старосту львівського і генерального руських земель	123

№ 82	1499 р., червня 23. Вільно. – Привілей великого князя Литовського Олександра князя Костянтину Острозькому, великому гетьману литовському, старості брацлавському і звенигородському, за вірну службу та заслуги на маєток Звягель і волость у Київському повіті, раніше належних князям Василю та Андрію Семеновичам Звягельським; наданий за згоди Панів-Ради	125
№ 83	1501 р., квітня 13. Львів. – Форма присяги львівського старости	126
№ 84	1511 р., березня 21. Краків. – Підтвердний привілей короля Сигізмунда I шляхтичу Михайлу Павші на сорок служб людей у Жолудському повіті та пустища і селища у Черкаському та Київському повітах “за его к нам верную службу”	127
№ 85	1512 р., березня 23. Краків. – Привілей короля Сигізмунда I писарю Михайлу Василевичу на с. Свинухи Володимирського повіту замість с. Торговиці Луцького повіту, віднятого у нього на користь кн. Федора Корецького під час перебування Михайла Василевича на дипломатичній службі в Орді	128
№ 86	1514 р. – Фрагмент <i>Зводу звичаєвого права Угорського королівства у трьох частинах (Tripartium opus juris consuetudinarii incluti regni Hungariae)</i> , що закріпив станові привілеї дворянства, зокрема, “право на управління”	130
№ 87	1518 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Хомантовського львівським земським суддею	131
№ 88	1520 р., березня 15. Торунь. – Універсал короля Сигізмунда I підскарбію земському Богушу Боговितिновичу про сплату заборгованих грошей за службу київському пушкареві Яну	132
№ 89	Бл. 1520 р. – Витяг з загальноючого податкового перепису османського санджаку Кефе, що стосується населення міста Кефе, в якому представлено організацію населення самоврядними етнорелігійними громадами (дільницями), відзначено в числі осіб, які мали податкові пільги, османських державних службовців та представників самоврядних громад і гільдій	133
№ 90	1528 р. – “Попис Волинської землі” з перерахуванням мешканців і земських урядовців, зобов’язаних виставити озброєних вершників	144
№ 91	1529 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію державної військової служби; надання урядів і чинів лише “тубылцом”; права і обов’язки судових урядників, покарання за зловживання та інші службові порушення	147
№ 92	1533 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Станіслава Одровонжа львівським каштеляном	155
№ 93	1533 р., листопада 11. Львів. – Номінація каноніком Станіславом зі Львова клерика Львівської єпархії Яна, сина Георгія, на уряд публічного нотарія та присяга останнього	156
№ 94	[1535 р.] – Статут військової служби Великого князівства Литовського з викладенням основних засад її здійснення: “послушенства”, дотри-	

	манья встановленого порядку, правил поведінки під час військових дій, у поході, та заходів з покарання за порушення вимог статуту	161
№ 95	1539 р., вересня 4. – Лист короля Сигізмунда I про порушення володимирським війтом Іваном Федькевичем обов'язку надавати підводи для виконання дипломатичних доручень	164
№ 96	1539 р., грудня 28. – Актовий запис про видачу з державної скарбниці службовим особам платні за виконання своїх обов'язків	165
№ 97	1540 р. Краків. – 3 ухвали сейму про генеральних суддів.	165
№ 98	1542 р. Кефе. – Керівництво зі збирання податків і штрафів для базарного пристава (мугтесіба) Кефе з податкового кодексу санджаку Кефе, який представляє широкий діапазон відповідальності та повноважень державного податкового інспектора на ринку та міських виробництвах	167
№ 99	1543 р. Краків. – 3 ухвали сейму про ведення діловодства польською мовою	170
№ 100	1545 р., квітня 7. Краків. – Номінація королем Сигізмундом I Яна Гербурта львівським підкоморієм.	170
№ 101	1551 р., травня 6. Львів. – Присяга львівського гродського судді Петра Коритка.	171
№ 102	1553 р., березня 24. Краків. – Судовий статут короля Сигізмунда Августа, що визначав терміни і порядок судових засідань, зокрема, в містах Руського воєводства – Холмі, Галичу, Львові, Сяноку, Перемишлі; зобов'язував урядників суворо дотримуватися термінів і провадити засідання особисто (крім випадків, пов'язаних із хворобою) тощо	172
№ 103	1554 р., січня 30. Книшин. – 3 листа короля Сигізмунда Августа до віленського воєводи Миколая Радзивілла Чорного із запитом щодо кандидатури на вакантну посаду старости черкаського і канівського.	177
№ 104	1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського підстарости Яна Уздовського.	177
№ 105	1556 р., січня 10. Львів. – Присяга львівського гродського писаря Станіслава Ябловського.	178
№ 106	1562 р., квітня 15–18. Вільно. – Актовий запис про розсилання листів до усіх земян Волинської землі з наказом виступити, як це передбачено умовами отримання урядів та земельних надань, “конно и збройно” на земську службу до Речиці.	179
№ 107	1562 р., грудня 8. Перемишль. – Присяга земського перемишльського писаря Мартина Островського.	181
№ 108	1563 р., березня 15. Пйотркув. – 3 декрету короля Сигізмунда Августа про терміни та місця проведення судів, у тому числі у містах Руського, Белзького і Подільського воєводств, порядок судових засідань, та обов'язки судових урядників; форма присяги судді	182
№ 109	1564 р., серпня 19. Парчев. – Повноважний лист короля Сигізмунда Августа володимирському городничому Михайлу Козинському про дарування Стахею Дмитровичу 4-х волок землі у винагороду за звияту у битві з московським військом	187

№ 110	1565 р. – Уривок з <i>Опису Польщі</i> папського нунція Фувльвіо Руджієрі, де визначається обсяг королівської влади, значно обмеженої обома палатами сейму: номінація єпископів, призначення сенаторів та представників центральної і місцевої влади, старостинських урядів; йдеться про складання присяги сенаторів на вірність королю, у тому числі із зобов'язанням не розголошувати довірених їм таємниць та протистояти усьому, що може завдати шкоди державі	188
№ 111	1566 р., березень 8. Вільно. – Привілей Сигізмунда Авґуста київському землянину Федору Балакіру на київське земське писарство.....	188
№ 112	1566 р., [не пізніше березня 25]. – Привілей короля і великого князя литовського Сигізмунда Авґуста житомирському старості князю Романові Сангушку (Сангушковичу) на брацлавське воеводство.....	189
№ 113	1566 р., березня 25. Книшин. – Привілей короля Сигізмунда Авґуста овруцькому старості князю Андрієві Капусті на брацлавське каштелянство.....	190
№ 114	1566 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про відповідальність за образу державних урядників; організацію держаної військової служби; порядок надання центральних і місцевих урядів; позбавлення посад; права і обов'язки судових урядників, покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; їхню судову недоторканість (“врядников наших з их врядов никто судити не маеть, одно мы сами, Господар”); форми присяг державних урядників.....	191
№ 115	1567 р., березня 6. Луцьк. – Постанова Луцького земського суду про звільнення Григорія Єло-Букоємського від явки до суду в будь-яких справах на час відбуття ним земської служби	212
№ 116	1568 р., лютий. – Рекомендаційний лист Сигізмунда Авґуста до Константинопольського Патріарха з приводу надання сприяння Станіславу Вроневському, що від'їжджає на навчання “до землі Турецкоє” “для науки и езика греческого, турецкого и для инших наук и цвиченя”.....	213
№ 117	1568 р. травня 13. Гродно. – Універсал короля Сигізмунда Авґуста Федору Новоселецькому на крем'янецьке вїтївство.....	213
№ 118	1568 р., грудня 2. Варшава. – Лист короля Сигізмунда Авґуста до князя Костянтина Вишневецького щодо виставлення роти у 200 коней до Вітебська для участі у військовому поході	215
№ 119	1569 р., липня 15. Люблін. – Лист короля Сигізмунда Авґуста до урядників “украинных” замків з повідомленням про доручення Фронцу Жуку провести перепис всіх – “людей служебных, которые в панстве нашем Великом Князстве Литовском в поли и на замкох служат”.....	216
№ 120	1570 р. Ак-Керман. – Розділ податкового кодексу османської провінції Бендер – Ак-Керман <i>Положення про базарний збір міста Кілія, його зимівники, загоны для худоби та степовий збір</i> , в якому на службовців гарнізону Кілії поширювалися податкові зобов'язання усіх підданців, з чого видно, що перед тим гарнізон скористався службовим положенням для уникнення оподаткування і таким чином брав активну участь у торгівлі, зокрема худобою та рабами	217

№ 121	1572 р., березня 12. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда Августа Михайлові Шашковичу Долбуновському на брацлавське підкоморство.....	217
№ 122	1574 р., квітня 15. Краків. – Привілей короля Генріха Валуа Сергієві Оратовському на брацлавське військівство.....	218
№ 123	1576 р., вересня 28. Мальборк. – Універсал короля Стефана Баторія до обивателів руських воєводств, із повідомленням про розпуск служилих (військових), які перебували на квартирах “на Україні” і недбало несли свою службу, внаслідок чого поширюється козацька “сваволя”, напади на володіння турецького султана та кримського хана, з якими Річ Посполита уклала мир.....	219
№ 124	1577 р., грудня 9. Луцьк. – Лист волинського воєводи князя Андрія Вишневецького про призначення Яцька Гуляльницького возним Луцького повіту.....	220
№ 125	1578 р., вересня 8. Львів. – Лист короля Стефана Баторія про призначення Івана Хренницького луцьким земським підсудком.....	221
№ 126	Бл. 1578–1579 рр. – Фрагмент <i>Опису Татарії</i> Мартіна Броньовського, посла польського короля Стефана Баторія до кримського хана Мегмеда II Герая, що характеризує царську учту як вищу відзнаку заслуг достойників держави.....	221
№ 127	1579 р., лютого 20. Гродно. – Інструкція короля Стефана Баторія королівському коморнику щодо проведення ревізії Київського замку, зокрема про збирання податків, обов’язки тримання сторожі в полі тощо.....	222
№ 128	1579 р., червня 1. Вільно. – Лист короля Стефана Баторія про звільнення від судових позовів київського воєводи князя Костянтина Острозького та інших шляхтичів у зв’язку з від’їздом на війну з Московською державою.....	224
№ 129	1580 р., січня 7. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Михайлові Ласку на брацлавське підсудківство.....	226
№ 130	1580 р., грудня 7. Гродно. – Привілей короля Стефана Баторія про призначення князя Олександра Пронського луцьким старостою.....	227
№ 131	1581 р., січня 24. Варшава. – Привілей короля Стефана Баторія Янові Бокію Печихвостському на брацлавське підкоморство.....	228
№ 132	1581 р., липня 26. Луцьк. – Зізнання возного Луцького повіту Тараса Гуляльницького про відмову кременецького підстарости Григорія Лосятинського видати виписи з кременецьких гродських книг службнику княгині Барбари Збаразької згідно з королівським листом.....	229
№ 133	1581 р., вересня 8. Луцьк. – Скарга луцьких бурмистра, райців та міщан на Якуба Климашовського, лентвійта, про незаконне стягнення мита та інших поборів під час ярмарку в м. Луцьку.....	230
№ 134	1581 р., жовтня 20. Табір під Псковом. – Привілей короля Стефана Баторія володимирському підкоморю Олександрові Семашку на брацлавське каштелянство.....	231

№ 135	1583 р., квітня 28. Львів. – Номінація львівським земським підсудком Вікторином Ковальським Лаврентія Забоклицького коморником львівських земських актів; присяга останнього	232
№ 136	1588 р., липня 16. Володимир. – Лист київського воєводи князя Костянтина Острозького до шляхти і обивателів Володимирського повіту про оголошення правил дисципліни під час роботи ґродського суду, а також при зборах повітового посполитого рушення, при проходженні офіційних документів, при скликанні повітових сеймиків та при охороні Володимирського замку	234
№ 137	1588 р., серпня 4. Краків. – Привілей короля Сигізмунда III Андрію Заленському на володимирське земське суддівство	235
№ 138	1588 р., жовтня 7. Люблін. – Номінація королем Сигізмундом III Миколая Гербурта руським воєводою	236
№ 139	1588 р. – Статті Статуту Великого князівства Литовського про повноваження, права і обов'язки центральних та місцевих урядників, порядок надання урядів (включно із заборонаю суміщення посад); вільне обрання земських урядників, суддів, підсудків і писарів; “уставу доходів” (прейскурант цін на послуги) писарів та інших урядників; покарання за зловживання, хабарництво та інші службові порушення; про особисту безпеку судових виконавців (возних) та покарання за її порушення; матеріальне забезпечення урядників тощо; форми присяг урядників	238
№ 140	1589 р. Люблін. – З Ординації, що встановлювала норми виплат зі Скарбу на утримання урядників і служників двору короля Сигізмунда III, із визначенням кола обов'язків окремих категорій двірських служників	257
№ 141	1589 р. Варшава. – З постанови варшавського вального сейму про ревізію країв подільських і руських; місця урядників Брацлавського і Волинського воєводств; коректуру прав і звичаїв цих самих воєводств; придушення “української сваволі”, а також про Трибунал Волинського і Брацлавського воєводств, зокрема, порядок обирання і приведення до присяги суддів; організацію судочинства, місця проведення судових засідань; писарів і зберігання книг	265
№ 142	1590 р., лютого 26. Варшава. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Януша Жабокрицького кременецьким земським суддею	271
№ 143	1590 р. Варшава. – З ухвали варшавського вального сейму про повноваження гетьмана коронного щодо забезпечення належного стану “замків і амуніції”, “порядку” на Україні і недопущення козацької “сваволі”; розміри податків у Волинському воєводстві та кількість збирачів податків	273
№ 144	1591 р., вересня 29. Вісліца. – Привілей короля Сигізмунда III про обрання Михайла Краєвського кременецьким земським підсудком	277
№ 145	1593 р., між липня 17 та серпня 30. Львів. – Актовий запис про прийняття львівського староста воєводою сандомирським Георгієм з Великих Кунчиць та призначення ним Сигізмунда Порадовського підстаростою львівським, Станіслава Жечицького – писарем і Стефана Пшеджимеського – бургграфом	277

№ 146	1594 р., січня 27. Володимир. – Протестація Якуба Лисаковського про свідоме вписання возним Миколаєм Самсацьким невірних відомостей до інвентаря (“чого в запису не було”) під час передачі половини с. Гнойного, чим було завдано шкоду інтересам протестуючого.....	278
№ 147	1594 р., лютого 26. Кременець. – Скарга кременецького земського підсудка Михайла Краєвського на кременецьких ґродських писаря Григорія Дедеркала і підписка Мартина Кратовича про відмову видати виписи з актових книг.....	279
№ 148	1594 р., червень–липень. – Опис козацької ради на Січі зі щоденника австрійського дипломата Еріха Лясоти.....	280
№ 149	1595 р., листопада 13. Кременець. – Запис до актовій книги універсалу короля Сигізмунда III від 7 травня 1595 р. про призначення Стефана Миньковського генеральним возним Волинського, Київського та Брацлавського воєводств.....	284
№ 150	1597 р. – Проект реформи державного управління з оптимізацією структури і функцій Панів-Ради, складений ксьондзом Якубом Гурським, що передбачав створення окремих органів управління (рад) для ведення різних справ: фінансових; внутрішніх справ; військових справ, продовольчих резервів; правничих; державної безпеки; нагородної справи (з метою відзначення “гідності і цноти” кожного, хто служить справі “добра посполитого”).....	285
№ 151	1598 р., липня 16. Луцьк. – Реляція возного Волинського воєводства Матиса Славогурського про відкриття засідань Луцького ґродського суду і складення судовими урядниками присяги. Тексти присяг.....	297
№ 152	1598 р., листопада 19. Кременець. – Запис до актовій книги листа короля Сигізмунда III від 28 березня 1595 року про призначення Мелентія Минковського генеральним возним.....	300
№ 153	1598 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про ревізію луцьких ґродських книг та стягнення мита на будівництво Канівського замку.....	301
№ 154	1599 р., вересня 30. Львів. – Запис про приведення до присяги львівського земського судді Петра Ожги та підсудка Юзефа Нарайовського.....	302
№ 155	1599 р., грудня 5. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про призначення Григорія Минковського генеральним возним.....	304
№ 156	XVI ст. – 3 праці Марціна Кромера <i>Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie</i> (1577) про скромні доходи урядників, оскільки для них “титул (godność), навіть без матеріальної вигоди, за якою перебувають у гонитві люди менш шляхетні”, вже є достатньою винагородою за службу.....	305
№ 157	1601 р. Варшава. – 3 ухвали варшавського вального сейму про призначення ревізорів до Летичева; ревізію книг луцького ґродського та київського земського судів; про сплату мешканцями Волинського, Київського і Брацлавського воєводств спеціальних поборів – коців і пам’ятного; про заробітну платню службовців канцелярії зазначе-	

	них воєводств і заборону накладати надмірні побори під загрозою штрафу; про перенесення засідань судів і сеймиків з Брацлава у Вінниці; виділення коштів на переписування земських книг Белзького воєводства	305
№ 158	1603 р., вересня 26. Перемишль. – З протестації шляхтича Станіслава Моравського в Перемишльському гроді проти незаконного обрання Марціна Фредра на депутатському сеймику 15 вересня 1603 р. у Вишні депутатом до Коронного трибуналу від Руського воєводства з описанням процедури виборів та участі в них земських урядників	307
№ 159	1607 р. Варшава. – З ухвали варшавського вального сейму, де йдуться про придушення королівськими старостами та підстаростами “українної сваволі”, особливо в Корсуні, Чигирині, Стеблеві та Данилові; залучення до цього бояр та міщан Київського та Подільського воєводств із спеціальним наказом брацлавському старості вгамувати “сваволю” брацлавських та корсунських міщан	308
№ 160	1609 р. Варшава. – Ухвала варшавського вального сейму про військові гетьманські артикули – права і обов’язки військових	309
№ 161	1613 р., січня 10. Львів. – Запис про складання присяги львівським підкоморієм Яном Сwoшовським	317
№ 162	1616 р., березня 14. Вишня. – Свідчення маршалка Вишенського сеймику Яна з Орська Дуніковського про незгоду перемишльського старости Марціна Красіцького із порушенням процедури обрання у 1614 р. послом на сейм мостиського старости Яна Щасного Гербурта	318
№ 163	[1630-ті рр.]. – З <i>Опису України</i> Гійома Левассера де Боплана про козаків та порядок обирання ними старшини	318
№ 164	1632 р., березня 8. Варшава. – Лист короля Сигізмунда III про надання Романові Гойському, старості володимирському, уряду київського каштеляна по смерті його батька Гаврила Гойського	319
№ 165	1634 р., квітня 24. Львів. – Присяга львівського гродського писаря Яна Сікорського	320
№ 166	1635 р. Варшава. – З ухвали варшавського вального сейму про встановлення уряду земського скарбника та його місце в ієрархії земських урядників після войського	322
№ 167	1638 р., [квітень]. – Меморандум гетьмана великого коронного Станіслава Конецпольського на сейм 1638 р. із пропозиціями щодо тримання козаків “у послуху”; укріплення та утримання гарнізону фортеці Кодак; щодо норм платні старшині реєстрового козацтва, а також щодо необхідності призначення королем або сеймом комісара замість гетьмана, якого козаки вільно обирають; вимоги до кандидатів на посади комісара, осавулів, полковників, сотників, отаманів	322
№ 168	1638 р., [квітень]. – Меморандум, поданий на сейм гетьманом великим коронним Станіславом Конецпольським, із пропозиціями щодо розміщення війська, в т. ч. козацького, на квартирах в Україні, та видатків на його утримання	324
№ 169	1639 р. серпня 3. – Інструкція гетьмана коронного Станіслава Конецпольського комендантові Кодацької фортеці Яну Жолтовському,	

	зокрема про необхідність утримувати фортецю в належному стані, проводити військові навчання, налагодити контакти із запорозькою старшиною, стежити, аби офіцери не кривдили солдатів, а також призначалися винятково з поляків або німців тощо.....	326
№ 170	1640 р., січня 21. Варшава. – Лист коронного канцлера і референдарія Олександра Тшебенського до райців і бурмістра м. Львова з рекомендацією Мацяя Заленського на уряд міського писаря.....	327
№ 171	1642 р., [лютий]. – Меморандум [коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського?], поданий на сейм, про фінансові розрахунки на утримання війська на Україні із зазначенням норми платні для кожної категорії війська і військових посад.....	329
№ 172	1642 р., квітня 5. Варшава. – Номінація королем Владиславом IV Мельхіора Стаміровського львівським підчашим.....	331
№ 173	1649 р., серпень. Зборів. – Із Зборівської угоди про збереження прав і привілеїв, зокрема щодо надання урядів у Київському, Брацлавському, Чернігівському та Руському воєводствах православної шляхті.....	332
№ 174	1649 р., жовтня 8. Чигирин. – Лист гетьмана Богдана Хмельницького до короля Яна Казимира про складання реєстру ("приведення в порядок") Війська Запорозького.....	333
№ 175	1649 р., листопада 8. Київ. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом.....	334
№ 176	1649 р. – Анонімна записка <i>Оборона вітчизни: сьгоднішні потреби</i> з детальними пропозиціями щодо розмірів платні за службу різним категоріям військових, а також про необхідність створення оборонної лінії на Подніпров'ї для забезпечення контролю над шляхами.....	335
№ 177	1650 р., березня 7. Житомир. – Присяга київського гродського писаря Адама Чернолоського.....	336
№ 178	1650 р., березня 19. Київ. – Універсал київського воєводи Адама Киселя про призначення на 4 квітня у м. Житомирі сеймику для обрання члена суду і писаря Київського воєводства.....	338
№ 179	1650 р., серпня 1. Іркліів. – Наказ Богдана Хмельницького про призначення бужинського сотника Лук'яна Сухині ніжинським полковником.....	338
№ 180	1650 р., серпня 10. Іркліів. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького ніжинському полковникові і старшині із наказом припинити зловживання ("великие бесчестья") шляхті, підстаростам і урядам.....	339
№ 181	1651 р., липня 7. Під Білою Церквою. – Наказ гетьмана Богдана Хмельницького полковникам білоцерківському, вінницькому, брацлавському, уманському та паволоцькому привести свої полки під Білу Церкву, прийнятий в результаті наради "з товариством".....	339
№ 182	1651 р., вересня 28. Біла Церква. – 3 Білоцерківського договору про повернення польської адміністрації і шляхти до своїх маєтностей і урядів на території Гетьманщини із застереженням щодо утримання від збирання податків до укладення нового реєстру Війська Запорозького, а також виведення реєстрових козаків з числа шляхетських підданих.....	345

№ 183	1651 р., листопада 24. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про забезпечення російських послів харчами, підводами та провідниками	341
№ 184	1653 р., квітня 8. Берестя. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Ганкевичу на писарство Руської Метрики	341
№ 185	1653 р., квітня 8 (?). Берестя. – Присяга Стефана Ганкевича на писарство Руської Метрики	342
№ 186	1654 р., лютого 17. – З клопотання гетьмана Богдана Хмельницького до царя Олексія Михайловича про підтвердження прав і привілеїв Війська Запорозького, зокрема щодо порядку обрання урядників, отримання платні та інших пільг	343
№ 187	1654 р., травня 22. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про захист маєтностей Євксентія Жеребила “од товариства нашого докучаня”	345
№ 188	1654 р., жовтня 19. – Фрагмент “полюбовної грамоти” (мугаббат-наме) кримського хана Мегмеда Геря IV до московського царя Олексія Михайловича з вимогою подарунків для деяких наближених державних посадовців Кримського ханату	345
№ 189	1654 р., перша половина грудня. Багчесарай. – Агд-наме (клятвена грамота про мир) кримського хана Мегмеда Геря IV польському королю Яну Казимиру, в якій міститься ханська титулатура, називаються підлеглі йому степові достойники, від імені яких він складає присягу, а також містяться елементи дипломатики золотоординського часу, зокрема деякі складові ханського титулу, претензії на золотоординську територію, згадки про золоту пайзу	346
№ 190	1656 р., січня 29. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про призначення Івана Нечая полковником у Білу Русь з обов’язком “без перешкоди” нести військовоу службу та правом “добром милувати, а злом карати” козаків полку	348
№ 191	1656 р., травня 18. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького Павлові Тетері про звільнення його млина під Переяславом від сплати орендарських мірок	349
№ 192	1656 р., липня 26. Чигирин. – З дипломатичної інструкції гетьмана Богдана Хмельницького послові Війська Запорозького Романові Гапоненку про порядок ведення переговорів у Вільні, зокрема, про надання земських і гродських урядів православній шляхті	350
№ 193	1656 р., вересня 10. Лохвиця. – Скарга отамана лохвицького Остапа Горбаненка на Івана Хмелівського, який після повернення з Чигирини назвався полковником сіверським, за образу гідності й зловживання ..	350
№ 194	1656 р., вересня 27. Миргород. – Випис з книг Миргородської ратуші у справі лубенських мешканців Яцька і Марії проти лохвицького війта Матвія Ємченка та колишнього лохвицького городского отамана Василя Скрібця із звинуваченням останніх в отриманні хабара, після чого вони випустили на волю злочинця Охріма	351
№ 195	1657 р., не раніше лютого 16. – Вписання до книг Лохвицької ратуші декрету Миргородської ратуші у справі лохвицького війта Матвія Єм-	

	ченка з безсальським мешканцем Григорієм Коломійцем за скаргою останнього на наїзд війта на його подвір'я та побиття із виправданням дій війта	352
№ 196	1657 р., червня 20. Ченстохова. – Лист короля Яна Казимира до магістрату м. Львова з рекомендацією Даленського Мартина на посаду міського писаря	353
№ 197	1657 р., червня 19. Чигирин. – Універсал гетьмана Богдана Хмельницького про повернення дітям колишнього полковника паволоцького Івана Миньковського сіл Миньковичі і Вербівка	355
№ 198	1657 р., листопада 16. Чигирин. – Універсал гетьмана Івана Виговського полковникові чернігівському і старшині полку про заборону втручатися в міські суди і порядки, притягати міських мешканців “до работизн і датків”, оскільки це виходило за межі повноважень полкової адміністрації	356
№ 199	1658 р., серпня 28. Варшава. – Універсал короля Яна Казимира на підтвердження довічного надання королевою Марією Людвикою полковнику чауському і старобихівському Війська Запорозького Іванові Нечаю, зятеві Богдана Хмельницького, і його дружині Стефаниді Хмельницькій Бобруйського староства з наказом великому підскарбію, польному гетьманові литовському Вінцентію Корвіну Гонсевському направити до Бобруйська скарбового дворянина для передавання староства зазначеним особам	356
№ 200	1658 р., вересня 6. Гадяч. – 3 Гадяцької угоди про надання сенаторських урядів у Київському воєводстві винятково православній шляхті, а у Брацлавському та Чернігівському – поперемінно з католиками, про чисельність Війська Запорозького, права гетьмана тощо	357
№ 201	1659 р., травня 20. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Костянтину Виговському на Лисянку	358
№ 202	1659 р., травень. Варшава. – Реєстр учасників козацького посольства на сейм – урядників центральної та місцевої адміністрації Війська Запорозького із зазначенням розміру винагороди, отриманої з державного скарбу	360
№ 203	1659 р., жовтня 17. Переяслав. – 3 акта обрання гетьманом Юрія Хмельницького та Переяславських договірних статей, у котрих, зокрема, визначається порядок обрання гетьмана, джерела та розміри фінансування генеральної старшини; присяга гетьмана та старшини на вірність царю Олексію Михайловичу	361
№ 204	1660 р., липня 23. Чигирин. – Універсал гетьмана Юрія Хмельницького писареві полку Чернігівського Карпові Мокрієвичу на слободу Гучин ..	369
№ 205	1660 р., жовтня 17. Табір під Чудновим. – Зі Слободищенської (Чуднівської) угоди Речі Посполитої з Військом Запорозьким про підтвердження Гадяцької угоди в урізаному вигляді (без положень про Велике князівство Руське)	369
№ 206	1660 р. – Анонімний меморандум з пропозиціями щодо оптимізації роботи сейму Речі Посполитої (регламент роботи, початкова молитва, недопущення до роботи сейму тих, хто запізнився або є нетверезим,	

	упорядкування слухних постанов, порядок прийому сеймом іноземних послів та делегацій від війська, робота сеймового суду, фінансовий звіт тощо)	370
№ 207	1660 р. – Із пропозицій, поданих на сейм, про оплату праці чиновників у місцевих судах та розміри плати за послуги	373
№ 208	1661 р., січня 5. – Уривок зі спеціального випуску першої польської газети <i>Меркурій польський</i> з описом Корсунської Чорної ради 1660 р., на якій було прийнято рішення повернутися під протекцію Речі Посполитої	375
№ 209	1661 р., липня 4. Варшава. – Привілей короля Яна Казимира Стефану Загоровському на волинське підчаштво	377
№ 210	1661 р., вересня 9. Варшава. – Нобілітаційний привілей короля Яна Казимира Ханенкам	378
№ 211	1661 р., жовтня 4. Нови Двур. – Привілей короля Яна Казимира Олександру Жабокрицькому на брацлавське чашниківство	380
№ 212	1661 р., листопада 3. Долгінув. – Привілей короля Яна Казимира Францішку Чапському на володимирське писарство	381
№ 213	1662 р., вересня 4. Львів. – Номінація королем Яном Казимиром Мельхіора Стаміровського львівським чашником	382
№ 214	1663 р., березня 18. Львів. – Привілей короля Яна Казимира Павлові Тетері на гетьманство	384
№ 215	1663 р., вересня 11. Вишня. – З ухвали Вишенського сеймику, що зобов'язала бурграбія львівського виділити приміщення для проведення судових засідань та зберігання актових книг	386
№ 216	1663 р., вересня 21. Табір під Лубнами. – Універсал гетьмана Івана Брюховецького про взяття під свою протекцію військового товариша полку Ніжинського Марка Кимбаровича	387
№ 217	1663 р., листопада 17. Батурин. – З Батуринських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписами козацької старшини, про порядок утримання гетьмана та генеральної старшини	387
№ 218	1665 р., березня 8. Лохвиця. – Запис лохвицького писаря Олексія Квітки про таємне передання йому Семеном Чернишенком хабара у розмірі одного таляра з проханням вирізати з книг запис у справі останнього з Демком Виприщенком	390
№ 219	1665 р., жовтня 22. Москва. – З Московських статей, прийнятих гетьманом Іваном Брюховецьким та скріплених підписом царя Олексія Михайловича, про порядок обрання гетьмана, утримання гетьмана, старшини і реєстрового козацтва	390
№ 220	1665 р. – З реляції секретаря Єжи Любомирського Себастьяна Цефалі про політичний та військовий стан Польщі, зокрема про центральні уряди та вищих урядовців	392
№ 221	1666 р., початок листопада. – Склад делегації на чолі з полковником чернігівським Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним), відправленої гетьманом Іваном Брюховецьким до Москви	394

№ 222	1666 р., грудня 8. Рашівка. – Універсал гетьмана Павла Тетері про розміри та порядок стягнення мита	394
№ 223	1668 р., не раніше серпня 10. – З проекту договору гетьмана Петра Дорошенка з Туреччиною, на основі якого були укладені Корсунські статті у березні 1669 року, зокрема про довічний статус гетьманського уряду	395
№ 224	1668 р., серпня 22. Чигирин. – Оборонний універсал гетьмана Петра Дорошенка колишньому генеральному обозному Тимофію Носачу на його маєтності у Корсуні і біля Корсуня.....	395
№ 225	1669 р., січня 19. Москва. – Із статей, поданих до затвердження царю Олексію Михайловичу посольством на чолі з генеральним обозним Петром Забілою, відправленим до Москви гетьманом Дем'яном Ігнатовичем (Многогрішним); відповідей царя, переданих посольству боярами; інструкції царя щодо додаткових статей, які можуть бути порушені на раді, відправлені князю Григорію Ромодановському, про утримання гетьмана та генеральної старшини, надання старшині дворянства, боротьбу із зловживаннями з боку царських воевод.....	396
№ 226	1669 р., березня 6. Глухів. – З Глухівських статей, стверджених від імені царя його посланцями князем Григорієм Ромодановським, Артамоном Матвєєвим та Григорієм Богдановим на раді під час обрання гетьманом Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного), про утримання гетьмана, козацької старшини та реєстрового козацтва, поповнення лав реєстровців тощо	398
№ 227	1669 р., не раніше березня 21. – Повідомлення про перебіг козацької Корсунської ради, а також про проповідь, виголошену напередодні митрополитом Йосифом Тукальським у Чигирині.....	401
№ 228	1669 р., не пізніше травня 22. Варшава. – Фрагмент діаріуша варшавського елекційного сейму про повідомлення на засіданні 22 травня про козацьку Корсунську раду, що відбулася в березні 1669 року	402
№ 229	1670 р., березня 4. Львів. – Присяга львівського земського писаря Марка Стоїнського	403
№ 230	1670 р., березня 21. Батурин. – Оборонний універсал гетьмана Дем'яна Ігнатовича (Многогрішного) любецькій шляхті на її спадкові маєтності з накладенням обов'язку служити Війську самим або споряджати на свої кошти козаків.....	404
№ 231	1670 р., травня 10. – З інструкції гетьмана Петра Дорошенка генеральному військовому писарю Михайлу Вуяхевичу та колишньому генеральному військовому судді Герману Гапоновичу, посланцям на переговори з королівськими комісарами в Острозі, про утримання гетьмана та генеральної старшини, заборону надавати католикам важливі урядові посади у Київському, Брацлавському та Чернігівському воеводствах.....	405
№ 232	1672 р., червня 17. Козача Діброва. – З Конотопських статей, стверджених від імені царя Олексія Михайловича його посланцями князем Григорієм Ромодановським та Іваном Ржевським й Афанасієм Ташликовим на раді під час обрання гетьманом Івана Самойловича, зокрема про обмеження гетьманської влади.....	406

№ 233	1672 р., червня 17. – З донесення князя Григорія Ромодановського царю Олексію Михайловичу про обрання гетьманом Івана Самойловича, доповнення до Глухівських статей та складання гетьманом присяги	408
№ 234	1672 р., липня 10. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про підтвердження прав Тетяни Хвай на спадкові маєтності загиблого чоловіка Марка Хвая – Торки, Новосілки, Хваєвський обруб з млинами, бортними деревами та усім іншим, до нього належним	408
№ 235	1673 р. Варшава. – З ухвали сейму про призначення різних осіб на жидачівські уряди	409
№ 236	1674 р., березня 17. Переяслав. – З Переяславських статей, прийнятих гетьманом обох сторін Дніпра Іваном Самойловичем і скріплених його присягою та присягою правобережної старшини, про взаємини українського та російського урядів, гетьмана та старшини, утримання старшини тощо	410
№ 237	1674 р., серпня 27. Львів. – Присяга львівського земського писаря Олександра Лося	413
№ 238	1676 р. Краків. – Формуляр акта про призначення генеральних возних при судах	415
№ 239	1677–1699 рр. – Перелік “дач государева жалованья”, що видавалося українським гетьманам і старшині, із зазначенням наданих послуг	417
№ 240	1678 р., квітня 13. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про призначення Федора Мовчана полковником прилуцьким	426
№ 241	1680 р., травня 26. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича полковникові Іллі Новицькому щодо плати охочекомонним козакам за їхню службу, аби й надалі справляли її “не лениве”	427
№ 242	Бл. 1681 р. – Привілей на звільнення від державних податків і повинностей власності, відписаної османським великим везіром Кара Мустафою Пашою до доброчинної фундації (вакфу) у селищі Новосілка Подільського айлету з вислужених ним маєтностей з вичерпним переліком державних податкових та службових повинностей податного населення провінції Каманіче	428
№ 243	1683 р., січня 18. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича про обвинувачення колишнього полковника переяславського Думитрашки Райчі “в прийнятю з противної сторони листов” та про проведено у цій справі суду в Переяславі	430
№ 244	1683 р., липня 16. Варшава. – Лист королівського підканцлера Яна Гнінського до магістрату м. Львова з рекомендацією міського синдика Міхала Григровича на посаду судового писаря	431
№ 245	1685 р., липня 12. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Самойловича охочекомонному полковникові Іллі Новицькому про відправлення з військовим канцеляристом Григорієм Болдаковським річної платні полковому товариству із застереженням тримати вірність Війську Запорозькому	432
№ 246	1686 р., лютого 27. Жовква. – Позов великого коронного гетьмана Станіслава Яблоновського від імені жидачівських міщан проти намісника панцирної короги київського каштеляна і жидачівського старости	

	із звинуваченням останнього у службових зловживаннях, утисках і порушенні прав жидачівських міщан	433
№ 247	1688 р., вересня 16. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи канцеляристові Климентієві Радичу на с. Карасинівку “до ласки військової”	434
№ 248	1688 р., жовтня 22. Батурин. – Повідомлення гетьмана Івана Мазепи в Москву про надходження до Коша платні, про що його поінформували листом від кошового отамана і старшини	434
№ 249	1689 р., березня 4. – Витяг з османського реєстру службових пожалувань (<i>timarié</i>) у провінції Каманіче про <i>timar</i> вершника Гюсейна з Болу, наданий на його вимогу на заміну іншого, з поясненням складових прибутків та умов користування – проживання державця на Поділлі та участі в імперських воєнних кампаніях	436
№ 250	1689 р., серпня 11. Кіш. – Лист кошового отамана Івана Гусака до гетьмана Івана Мазепи з нагадуванням про висловлене раніше проханням порушити клопотання перед царем щодо надання жалування за “прямою службу и радение”	436
№ 251	1690 р., травня 8. Київ. – Лист гетьмана Івана Мазепи до козацької старшини з повідомленням про надіслання їм жалування – річного борошна та грошей з Переволочанського перевозу – та з переконанням у необхідності негайно припинити “ганебное примирье” з “бесурманами” і відновити військову кампанію, аби більше на себе “не зтягали гневу монархов своих и у всего света ганбы”	437
№ 252	1690 р., листопада 17. Батурин. – Приписи (“устава”) Генеральної Військової канцелярії, визначені гетьманом Іваном Мазепою щодо норми місячного постачання на особу провіантом та готівкою (“на інші присмаки”) охочекомонного полку, зокрема, подвійної норми – для полкової старшини, на відміну від “рядового товариства”	439
№ 253	1690 р., грудня 6. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи про заборону козакам з слободи Семенівки приймати в козацький реєстр тяглих людей	440
№ 254	1693 р., лютого 27 – 1695 р., серпня 9. – З журналу видатків гетьмана коронного Олександра Яблоновського із зазначенням розміру винагороди воякам, у т.ч. козакам, за взятих язиків, привезення листів та “відомостей”, за агентурні послуги, та кошти на їх утримання і відрядження	441
№ 255	1693 р., червня 27. Золотоноша. – Універсал полковника переяславського Івана Мировича про позбавлення посади сотника бубнівського Івана Каневця (передусім – за “особливое недобротство до всего товариства”) і затвердження на цьому уряді Дениса Деркача	443
№ 256	1693 р., липня 13. Почеп. – Універсал почепівського сотника Наума Ноздрі козакам, братам Василеві і Федорові Соловкам та Тишкові Дименку про підтвердження за ними ґрунтів, з яких вони, як і раніше, зобов’язані давати до скарбу по півпуда меду	443
№ 257	1694 р., серпня 6. Краків. – Лист ректора Краківської академії Себастьяна Піскорського до магістрату м. Львова з рекомендацією доктора філософії Яна Мосціцького на посаду в міському уряді	444

№ 258	Друга половина XVII ст. – 3 опису подорожі османського мандрівника Евлія Челебі про двір кримського хана, уряд, курултаї, вищих урядовців, закони та державні ритуали в Кримському ханаті.....	446
№ 259	Друга половина XVII ст. – 3 праці османського енциклопедиста Гюсейна Гезарфенна <i>Меморандум-пояснення до законів династії Османа</i> про закони та ритуали ханів Криму, правлячої династії Герейв та вищих достойників держави.....	452
№ 260	1702 р., грудня 5. Батурин. – Наказ гетьмана Івана Мазепи сотнику козелецькому про зняття з уряду козелецького городского отамана Лук'яна Бутка, зокрема через те, що він “к людемъ вельми тяжель”.....	454
№ 261	1704 р., лютого 8. Батурин. – Універсал гетьмана Івана Мазепи новгородському кравецькому цеху про зобов'язання кравців, що жили в монастирських маєтностях, школах, козацьких і священницьких дворах, допомагати у пошиттю одягу для охотницького війська.....	454
№ 262	1704 р. Стамбул. – Повідомлення османської хроніки Мегмеда Рашіда про встановлення султанським указом лімітів на штат придворного оточення кримських ханів та їхніх везирів, які одержували платню з імперської скарбниці, як свідчення перетворення правлячої верхівки ханату на частину уряду Османської імперії.....	455
№ 263	1709 р., липня 27. Київ. – 3 таємних інструкцій царя Петра I ближньому стольнику Андрію Ізмайлову, який, перебуваючи при гетьмані Іванові Скоропадському, має розвідати обсяги “всякихъ доходовъ Малоросійскаго краю” за гетьманства Івана Мазепи і за нинішнього гетьмана, а також виявити благонадійних кандидатів для призначення на старшинські посади.....	456
№ 264	1710 р., квітня 4. Варшава. – Універсал київського каштеляна Щасного Черминського з закликом збиратися на сеймик у Житомирі для обрання київського підкоморія.....	456
№ 265	1710 р., квітня 5. Бендери. – 3 Конституції Пилипа Орлика про порядок призначення, права і обов'язки старшини; про уряд генерального і полкових підскарбіїв із застереженням про заборону будькому, включно з гетьманом, використовувати державну або полкову скарбницю на “персональний пожитокъ”; про заборону старшині використовувати для власних потреб козаків і селян, які “а ни на урядъ ихъ не належать, а ни подъ ихъ персональною державою застають”; про заборону гетьману “за корупції” призначати урядників та вимогу обрання місцевих урядників без “корупцій и якихъ же колвекъ респектовъ”.....	458
№ 266	1710 р., квітня 5. Бендери. – Присяга гетьмана Пилипа Орлика на вірність укладеній Конституції (“договори и постановленья”), на вірність і ревне служіння батьківщині, обов'язок зберігати й розширювати права й вольності Війська Запорозького, шанувати у ньому і старшого, і меншого.....	462
№ 267	1713 р., лютого 11. Бендери. – Лист Ізмаїла Паши, бендерського сєраскера, до гетьмана коронного Адама Сенявського з проханням повідомити причини перебування російського війська на території Речі Посполитої.....	463

№ 268	1713 р., не раніше квітня – 1716 р., не пізніше грудня. – Лист кримського хана Каплан-Герейя до гетьмана польного коронного Станіслава Жевуського з повідомленням про відсилку посланців до гетьмана та закликом триматися мирних стосунків.	463
№ 269	1715 р., січня 22. С.-Петербург. – Грамота царя Петра I гетьману Івана Скоропадському із заборонаю обирати полкових урядників “по своимъ страстямъ, изъ взятковъ”; з вимогою до старшини обов’язково представляти гетьману на погодження кілька кандидатур, а новопризначеному уряднику – скласти присягу на вірність царю; з вимогою заміни урядників, “которые были въ какой измене”, а також із заборонаю переобтяжувати козаків і селян хабарами і податками	464
№ 270	1715 р., квітня 26. С.-Петербург. – Форма присяги з <i>Військового статуту</i> (“ <i>Артикула воинского</i> ”) Петра I, основні вимоги якого поширювалися і на цивільну службу.	466
№ 271	1716 р., червня 5. – Запис в османському податковому переписі, що переповідає султанський ферман хотинському паші про відділення Хотинської округи (нагіє) від Молдавського князівства, в якому міститься інформація про податкову політику, проведення перепису населення та завдання місцевої адміністрації	467
№ 272	1722 р., січня 24. С.-Петербург. – <i>Табель про ранги</i> – законодавчий акт, згідно з яким впорядковувалась державна служба в Російській імперії	468
№ 273	1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал Генеральної військової канцелярії війтові, магістрату і міщанам м. Кісва про смерть гетьмана Івана Скоропадського і передання влади наказного гетьмана полковникові чернігівському Павлу Полуботку	477
№ 274	1722 р., липня 6. Глухів. – Універсал генеральної старшини про доручення Павлу Полуботкові тримати уряд наказного гетьмана до обрання повночинного гетьмана	480
№ 275	1722 р., серпня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини Н-ському полку щодо недопущення притягнення козаків до посполитих повинностей та регламентації здійснення належного судочинства в полку	480
№ 276	1722 р., листопада 2. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Павла Минецького ніжинським полковим писарем	482
№ 277	1723 р., лютого 3. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про затвердження Андрія Ковбаси охочекомонним полковником	483
№ 278	1723 р., квітня 19. Глухів. – Універсал наказного гетьмана Павла Полуботка і генеральної старшини про призначення ревізії в полку Переяславському для розслідування зловживань при мобілізації козаків полку, направлених у походи в попередні роки, а також в Дербенський і Ладозький походи поточного року, із дорученням військового канцелярсту Андрію Володківському здійснити згадану перевірку.	483

№ 279	1725 р., листопада 7. Фортеця Чесного Хреста. – Лист Федора Сулими до матері Марії Сулими з повідомленням про умови перебування у військовому поході та проханням надіслати провіант і гроші	484
№ 280	1726 р. Гродно. – З ухвали сейму про призначення земських урядів Речі Посполитої, зокрема, Коломийського повіту Галицької землі Руського воєводства та Червоногородського повіту Подільського воєводства	485
№ 281	1729 р., лютого 2. – Скарга сотника полкового стародубського Семена Галецького гетьману Данилові Апостолу на вдову генерального судді Івана Чарниша з проханням наказати повернути йому коштовні речі та коней, переданих її покійному чоловікові як хабар за позитивне розв'язання судової суперечки з погарцями, оскільки вирок Генерального суду був не на користь Галецького	486
№ 282	1732 р., березня 24. Львів. – Інструкція львівського гродського писаря Юзефа Могильницького стосовно встановлення цін на послуги, що надаються канцелярськими службовцями	488
№ 283	1737 р., жовтня 20. Жуки. – Лист полковника полтавського Василя Кочубея до писаря полкового полтавського Андрія Руновського з проханням купити в Полтаві гудзики “протиць присланого обрасца” і надіслати до його двору в с. Жуки; відповідь останнього	491
№ 284	1738 р., лютого 25. Глухів. – Указ Генеральної військової канцелярії про відставку за віком бунчукового товариша Олексія Есимонтовського	492
№ 285	Бл. 1740 р. – З анонімного турецького трактату про адміністрацію Кримського ханату в Буджаку та органи самоврядування буджацьких татар	493
№ 286	1740 р., червня 6–15. – Запис у податковому переписі Хотина про султанський наказ, щодо повернення Хотинської округи Молдавському князівству, відписання мит на користь молдавського князя і відповідні дії місцевої османської адміністрації	493
№ 287	1743 р. – Статті <i>Прав, за якими судиться малоросійський народ</i> про організацію державної військової служби; повноваження, права, обов'язки посадовців судових органів та органів місцевого самоврядування на Гетьманщині; форми присяги посадовців	494
№ 288	Середина XVIII ст. – З <i>Опису звичаїв за панування Августа III</i> Єнджея Кітовіча про розміри жалування різним категоріям урядовців та слуг	548
№ 289	1751 р., травня 1. Москва. – Умови найму на службу гетьманом Кирилом Розумовським сілезького купця Іоганна Гіршбергера, “машинних діл майстра” із зазначенням розміру жалування, провіанту, обов'язків	552
№ 290	1753 р., жовтня 4. Вольний. – Інструкція Вольновської воєводської канцелярії Осипу Пахомову про права та обов'язки сотенного голови	553
№ 291	1756 р., квітня 29. – “Сказка” про службу кар'єру генерального військового осавула Петра Валкевича	559

№ 292	1756 р., червня 23. Чернігів. – Відомості про власну службову кар'єру полковника чернігівського Івана Божича, надані на вимогу Генеральної військової канцелярії разом з послужними списками полкової старшини.....	561
№ 293	1758 р., березня 4. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського сотнику роменському Івану Маркевичу на чин лубенського полкового обозного.....	563
№ 294	1758 р., березня 18. [Лубни]. – Донесення полковника лубенського Івана Кулябки гетьману Кирилу Розумовському з проханням затвердити проект “національного герба” для виготовлення сотенних корогів Курїнської та Жовнинської сотень, а також для уніфікації корогів “и в других сотнях” з використанням синьо-жовтої кольорової гамми.....	564
№ 295	1758 р., червня 16. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Михайлу Андрійовичу Ханенку на чин військового товариша.....	566
№ 296	1758 р., серпня 11. С.-Петербург. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського полковнику і військовій старшині Ніжинського полку про відставку козака Батуриної сотні Василя Гайдука, який служив при дворі гетьмана гайдуком, з наданням йому чину значкового товариша.....	567
№ 297	1758 р., серпня 17. С.-Петербург. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського військовому товаришу Івану Кулябці на чин бунчукового товариша, виданий на прохання полковника лубенського Івана Кулябки.....	568
№ 298	1760 р., листопада 1. [Глухів]. – Універсал гетьмана Кирила Розумовського Київській полковій канцелярії про реорганізацію діяльності Генерального військового суду.....	569
№ 299	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Атестат до відставки за віком і хворобами молодшого полкового осавула Острогозького полку Миколи Буткова, який служив канцеляристом, з наданням у відставці судейського чину.....	573
№ 300	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список полкової старшини й підпрапорних Острогозького полку, атестованих на вищі уряди.....	574
№ 301	1762 р., серпня 17. Острогозьк. – Список підпрапорних Острогозького полку, атестованих до відставки.....	576
№ 302	1762 р., жовтня 28. Ізюм. – Екстракт Ізюмської полкової канцелярії про сотників Ізюмського полку, які мають у комплекті полку і понад комплект.....	579
№ 303	1762 р. Суми. – Список старшини, підпрапорних і канцеляристів Сумського полку.....	586
№ 304	1763 р., березня 6. Москва. – Ордер гетьмана Кирила Розумовського Генеральній військовій канцелярії про призначення перекладача канцелярії Семена Дівовича архіваріусом з інструкцією про його службові обов'язки.....	594
№ 305	1763 р., квітня 8. Глухів. – Присяга перекладача Генеральної військової канцелярії Семена Дівовича при призначенні його на посаду архіваріуса.....	596

№ 306	1764 р., лютий. [Лубни]. – Чолобитна полкової і сотенної старшини та шляхетства Лубенського полку до імператриці Катерини II про встановлення в роді Розумовських спадкового гетьманства	596
№ 307	1764 р., квітня 10. Козелець. – Присяга Парфена Радченка, складена під час вступу на посаду козелецького земського писаря	600
№ 308	1764 р., листопада 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії Войцеха Бегачевича до магістрату м. Львова з рекомендацією професора філософії М. Підгаєцького на уряд міського синдика	602
№ 309	1764 р., грудня 8. Кіш. – Атестат про службу полкового старшини Незамаївського куреня Матвія Сьомака, виданий Кошем Війська Запорозького	603
№ 310	1765 р., квітня 18. – Указ Малоросійської колегії полковникові перяславському Семену Сулими про дотримання порядку належного виконання службових обов'язків чинами полкових і сотенних правлїнь, а також про заборону старшині використовувати козаків і підданих у власних інтересах	604
№ 311	1766 р., жовтня 4. Краків. – Лист ректора Краківської академії К. Стемпковського до президента м. Львова з рекомендацією доктора прав на уряд міського синдика	605
№ 312	1766 р. – “Відомість” про дітей козацької старшини Сумської, Ізюмської, Охтирської й Острогозької провінцій Слобідсько-Української губернії	606
№ 313	1767 р., січня 18. Острогозьк. – “Відомість” за третьою формою про старшин та їхніх дітей Острогозької провінції Слобідсько-Української губернії	627
№ 314	1767 р., січня 18. Острогозьк. – “Відомість” за четвертою формою про старшин та їхніх дітей Острогозької провінції Слобідсько-Української губернії	641
№ 315	1767 р., травня 29. Кіш. – Атестат про службу товариша Тимошівського куреня Василя Білого виданий Кошем Війська Запорозького	643
№ 316	1771 р., червня 10. “При Бузі між Черталами”. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцова з проханням нагородити Павла Чернявського за вірну службу чином	644
№ 317	1773 р., лютого 7. Львів. – Актовий запис про призначення царсько-королівським губернатором Королівства Галичини та Лодомерії графом Антоні Пергеном Теофіла Шуки львівським гродським регентом; присяга останнього	647
№ 318	1773 р., травня 29. [Кіш]. – Лист кошового отамана Війська Запорозького Петра Калнишевського до президента Малоросійської колегії, генерал-губернатора Петра Румянцова про нагородження полкового старшину Василя Бурхановського за достойну службу, підтримане князем Василієм Долгоруковим	649
№ 319	1773 р., серпня 20. “При Бузі між Черталою і Чегаклією”. – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Кисляківського куреня Марку Чабану	650

№ 320	1774 р., червня 27. "При Бузі між Черталами". – Абшит, виданий Кошем Війська Запорозького козаку Канівського куреня Івану Зубу 652
№ 321	1774 р., жовтня 16. – Атестат про службу козака куреня Полтавського Михайла Стекловського, виданий Кошем Війська Запорозького..... 653
№ 322	1774 р. – Зі статті шведського історика Й.-Е. Тунманна (1777), вміщеної до енциклопедичного видання <i>Універсальна географія</i> за редакцією А.-Ф. Бюшинга, про запровадження у Кримському ханаті після його незалежнення ритуалу інвеститури нового хана з елементами традицій тюркських степових імперій 654